

בני א-ל חי

נדב שנרב מציג לפנינו תפיסת עולם דיכוטומית: מצד אחד עומדת יהדות הלכתית חד-משמעית, שאינה מבינה את חולשות האדם ואינה מתפשרת עם חסרונותיו, ומן הצד השני - לאומיות חילונית שבטית, שדבר אין לה עם האמונה. הוא מציג שורה של עניינים שבהם אנו משתפים פעולה עם החילוניים: בר-המצוה, חתונה וגיוור, ורואה בשיתוף הזה זיוף וחילול השם. אולם נראה שהמאמר כולו טעון בסתירה פנימית. הוא מחפש הגדרה גמישה של היהדות, ואינו יכול לברוח ממה שנראה לו כיהלכה. האמת היא שהוא שוגה פעמיים, הן בהצגת אטימותה של ההלכה למציאות והן בהגדרת פני המציאות ומהותו של הציבור החילוני. התפיסה המקוטבת היא אפוא יותר טעם אישי ובחירה של הכותב מאשר עובדה.

א. בין כך ובין כך קרויים בני

שנרב מבטל לא רק את המדינה, אלא גם את העם. מי שאינו מקיים מצוות הוא 'בן נכר', גוי! משום כך לא מצא שנרב טעם בקיום בר-מצוה או בנישואין כהלכה. אולם "בן נכר" - "זה העובד אל נכר" (רמב"ם, ה' קרבן פסח), וחכמים לא פירשוהו במונח הלאומי אלא - "מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים". שנרב הולך בעקבות ר' יהודה שאמר (קידושין לו, א):

"בנים אתם לה' א-להיכם" - בזמן שאתם נוהגים מנהג בני, אתם קרויים בנים; אין אתם נוהגים מנהג בני, אין אתם קרויים בנים.

אבל רבי מאיר אמר:

בין כך ובין כך אתם קרויים בני. שנאמר: "בנים סכלים המה", ואומר: "בנים לא אמון בס", ואומר: "זרע מרעים בנים משחיתים", ואומר: "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א-ל חי".

קנאותו של שנרב לתורה ראויה להערכה, אבל כבר נאמר בתנא דבי אליהו (פרק יד):

פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום. מצאני אדם אחד שיש בו מקרא ואין בו משנה... אמר לי: רבי, שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלבבי אהבה גמורה, ואלו הן תורה וישראל. אבל איני יודע איזה מהם קודם. אמרתי לו: בני, דרכן של בני אדם אומרים, התורה קדמה, שנאמר: "ה' קנני ראשית דרכו" וגוי. אבל אני אומר, ישראל קדמו, שנאמר: "קודש ישראל לה' ראשית תבואתה".

נכונותו של שנרב לוותר על מרבית העם משום שאיננו מקיים תורה ומצוות עומדת בניגוד לעמדתם של כל גדולי פולין וליטא בדורות האחרונים, שלא קיבלו את עמדת החרדים בגרמניה ובהונגריה, ולא הפרידו את הקהילות. אדרבה, חסידי גור באלפיהם התאמצו בבחירות 1922 להכניס לסיים הפולני את יצחק גרינבוים, החילוני הפנאטי שלחם נגדם ללא לאות.

ב. הלכה יבשה!?

שנרב רואה את "ההלכה היבשה", הכול או לא כלום, ואפילו את נימוקי החזון אי"ש והרב קוק

להבחין בין הכופרים של היום לשל פעם הוא דוחה בזלזול כאילו היה זה פלפול סרק וסטייה מן הדין. אבל מה נעשה, ואין דבר כזה 'הלכה יבשה'! ההלכה - רטובה ודשנה מאוד. יש נימוקים מטא-הלכתיים, כמו נצח ישראל וסגולת ישראל, יסודות עמוקים בתורה, שכל פוסק חייב להתחשב בהם. ההלכה איננה סובלנית ואיננה נותנת לגיטימציה לחילוניות; אבל רק מי שנפשו יבשה לא יבין שגם ההלכה איננה פשטנית וגם היא מכירה קונפליקט מורכב. ההלכה אינה יכולה להתעלם מן המצב החדש שנוצר בעולם שהתרחק כולו מאמונה. על אחת כמה וכמה אחרי זוועות השואה, חידה שלמאמינים אין פיתרון שיכיל אותה. הבנת סיבות החילון מרככת את חומרת המעשה, והופכת אותו ממזיד לשוגג; קביעה המחזקת את האמונה ש"לא ידח ממנו נידח". אנחנו מאמינים בוודאות מוחלטת שכולם יחזרו לבסוף לטובה, ואם הדבר לא יקרה בדור הזה הוא יתחולל בדור הבא. משום כך יכולה ההלכה, שאיננה סובלנית, להיות סבלנית, ולהמתין גם זמן רב עד שהדברים יתרחשו.

שנרב הציג שלוש דוגמאות: בר-מצוה, נישואין וגיור, וראוי לבחון את הדברים לגופם:

ג. בר-מצוה

קל לחרוץ דין ולבטל מכל וכול את ערכה הדתי של חגיגת בר-מצוה כזאת, אבל כאשר משפחה איננה נוסעת לטיול בשמורת טבע בקניה כדי לחגוג את האירוע, ואפילו אינה בוחרת אקט לאומי כדי לבטא את המעמד - לא עולה למצדה, להר הרצל וכדו' - אלא עולה לתורה בבית הכנסת, הרי היא מעידה שאין זה בשבילה "ריקוד הגשם", אלא רצון להתחבר אל מורשתה הדתית, לבטא קשר לתורה. גם אם אין זו קבלת תורה שלמה, יש פה אמירה חשובה ומשמעותית, גרעין של אמונה. במשפחה המזרחית אולי אין בכך חידוש גדול, כי מעולם לא הייתה הפרדה בין הצד הלאומי לדתי, אבל למשפחות מערביות, שכבר כמה דורות נותקו מן המצוות, זו בחירה שאין לבטלה כלאחר יד. ואכן מעידים המחקרים הסטטיסטיים שנעשו בארץ, שרובו הגדול של הציבור מגדיר את עצמו כמאמין.

שנרב אוסר על העלאת נער בר-מצוה כזה לתורה; אבל גדולי הפוסקים בדורות האחרונים הסכימו שמחללי שבת בימינו אינם נחשבים למחללי שבת בפרהסיא ומותר לקרותם לתורה ולצרפם למניין. את הדברים ביסס מהר"י עטלינגער בשו"ת בנין ציון והסכימו אתו בזמנו המהרש"ם (ח"א סי' קכא) וזכר יהוסף (או"ח סי' כא). האגרות משה (או"ח ח"ג סי' יב), פתח כדברי שנרב בדחיית הכופרים:

ברכת כופרים אינה ברכה כלל ואין לענות אמן אחריהם כיון דהזכרת השם אצלם הוא כדברים בעלמא ואינם מחזיקים אותו למלך העולם והוי זה כבלא שם ומלכות.

אבל סייג מייד את דבריו והעמידם בכופר מוחלט, מי שהוא אתיאיסט גמור; אבל מי שמגדיר את עצמו כמאמין איננו בכלל זה:

אם אינו כופר, שיש לו אמונה בהשי"ת אך שהוא עברייני על איסורין, אף על שבת החמורה בשביל פרנסתו ושאר תאוות, הויא ברכתו ברכה ומחוייבין לענות אמן אחריה ומוציא ידי אחרים השומעים.

ד. נישואין

עריכת חופה לזוגות חילוניים אכן אינה פשוטה והיא כרוכה בקשיים רבים, הן ביחס לאופיו של האירוע ומשתתפיו והן ביחס לעיקר תוכנו. הגישה הקלה אומרת: "שב ואל תעשה" - להתחמק

מזה, וריבונו של עולם יפתור את הבעיות. רבני הציונות הדתית בחרו שלא לשבת על הגדר אלא לעשות זאת על הצד היותר טוב. תפיסת שורב שהנישואין הינם אקט הלכתי טכני בלבד, המציל את הזוג מן החטא, אינה מקובלת עלינו. חכמים קראו לאקט הזה "קידושין", והעניקו למשפחה משמעות עמוקה. קיומם או ביטולם של הנישואין הם אמירה ערכית ממדרגה ראשונה. הנישואין מבצרים את עוצמתו של התא המשפחתי. קן חזק מוליד ילדים ומגדלם באופן בריא. בלי נישואין, הזוגיות שברירית, המשפחה מתערערת ואין לה המשך. התוצאה נראית לעין בעולם המערבי כולו: המשפחה מתרסקת והחברה כולה מתנוונת ונופלת. התהליך הדמוגרפי הזה מתרחש בציבור החילוני, ובעינינו אנחנו רואים כיצד הוא מאבד את עצמו לדעת. ביטול מוסד הנישואין הוא החלטה כה מרכזית ביחס לחיי הזוג ולעתיד האומה, שרק מוסד כמו הסנהדרין יכול היה ליטול על עצמו.

ה. גיור

הגיור הוא המצאה יהודית, מהלך דתי ייחודי, שאין כמותו בשום עם ולשון. אדם יכול להחליף את אזרחותו, אבל לא את לאומיותו. שני מסלולים מביאים את הגוי אל הגיור: יש שעבר מהפך רוחני והתקרב לתורה ועל ידי כך מצא את הדרך אל עם ישראל, ויש שהתקרב אל העם וקרבה זו הביאה אותו אל היהדות. אברהם ורות הם שני אבות-טיפוס של גיור. אברהם הוא אבי המאמינים, בשם האמונה והקריאה "בשם ה' א-ל עולם" בנה את עם ישראל וגייר את הגרים. כפי שניסח זאת הרמב"ם באיגרתו לעובדיה הגר:

אברהם אבינו הוא שלימד כל העם והשכילם והודיעם דת האמת וייחודו של הקב"ה, ובעט בעבודה זרה והפר עבודתה והכניס רבים תחת כנפי השכינה ולימדם והורם וציוה בניו ובני ביתו אחריו ושמרו דרך ה'.

רות עברה מסלול הפוך. אין לה משנה אידיאולוגית ותיאולוגית, אלא קשר נפשי עמוק לדמות מוסרית מופלאה כנעמי חמותה. רות הלכה שבי אחריה וקיבלה על עצמה את כל מנהגיה. היא הבינה ש"אין אומתנו אומה אלא בתורתה" ואמרה:

באשר תלכי אלך, ובאשר תליני אלין, עמך עמי וא-להיך א-להי.

בתהליך ההתפתחותי הזה קדם "עמך עמי" ל"א-להיך א-להי". באופן כזה תיאר גם ב'עז את דרכה:

ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך, ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום. ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' א-להי ישראל, אשר באת לחסות תחת כנפיו.

אולם שני המסלולים מביאים אל אותה תוצאה: הגיור מחולל שינוי זהות ומעמד והופך את המתגייר גם לבן דת משה וגם ליהודי.

הלכות גיור ומימושן המקובל מאז ומעולם, עוסקים בגוי גמור שבא להתגייר. אותו דוחים ועליו מקשים כדי לבחון את רצינות כוונותיו, אבל המתגיירים מבין עולי חבר העמים הם היהודים למחצה, והם רוצים להסדיר את מצבם ולא ליפול בין הכיסאות. בני משפחות מעורבות אינם זרים שאין לנו מחויבות כלפיהם, אלא עובדה שאין אנו יכולים להתנער ממנה. המצב היום הוא שאין להם שום תועלת חומרית מן הגיור. מאות אלפי נוכרים חיים בינינו מתוקף חוק השבות ומנהלים את חייהם על פי דרכם ללא הגבלה. הם לא חייבים לדבר עברית, לצרוך תרבות ישראלית, הם יכולים לחיות עם איש או אשה כלבבם, יהודי או גוי, ואינם נדרשים להסדיר זאת בדרך הרשמית. מי שמבקש בכל זאת להתגייר מבקש אפוא להמשיך להיות חוליה בשרשרת

היהודית עתיקת היומין ולחיות על פי המסורת של בית אבא. לא כל מי שפונה להתגייר ראוי לכך, אבל גם שלילתו המוחלטת של כל גיור איננה נכונה. ההלכה אינה מכירה אולפני גיור; הגר ידע מהי תורה רק באופן שטחי, וההלכה מחייבת להציג לפניו בשעת המעשה את עיקרי המצוות באופן כללי ולדרוש ממנו לקבל עליו עול תורה. התערותו אחר כך בתוך הקהל הביאה אותו באופן טבעי לקיים תורה בשלמות. אם בית הדין משתכנע ברצינות האדם שלפניו, אין זה מופרך גם היום להניח שבשעת הגיור כוונתו אמיתית; הוא פורש מעבודה זרה ומקבל עליו לקיים מצוות. אמנם יכול להיות שבעתיד יתקשה להחמיר על עצמו יותר ממה שנוהג כיום רוב עם ישראל, אבל אין זה פוגם בהכרח בגיור. כעין שכתב באגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קו) על גיורת שאינה מתלבשת בצניעות:

מאחר שנפרץ תלבושת הפריצות בעוה"ר גם בבנות ישראל ואף באלו שהן שומרות תורה, שלכן הנוכריה שבאה להתגייר הרי חושבת שהוא רק חומרא בעלמא שרוצים הרבנים להטיל עליה יותר מהדין מאחר שידעת מנשים שמחזיקין אותן לשומרי דת ומתלבשות בתלבושת פריצות, ואף שאומרים לה הרבנים שהוא דבר איסור אינה מאמינה להם, וא"כ יש לידון אותה כנתגיירה כשלא ידעה מדיני התורה, שהוא גר.

1. עומק השסע החברתי

שנרב צודק בהצביעו על הבעיות המהותיות שיש בקשר של הציונות הדתית עם הציבור החילוני; ואכן קשה לחבר את פלגי העם ואי אפשר לטשטש את בעיות החילון ולהחליקן. יש להודות שהציונות הדתית נטלה על עצמה את הציבור הזה כמשימה לאומית בתמימות ובפשטות יתרה, ועתה אנו מגלים שהחיים מסובכים יותר משחשבנו והמצואות מורכבת הרבה יותר:

1. השתתפנו עם הציבור החילוני במערך הביטחון ובבניין הארץ והקמנו התיישבות מפוארת בכל מרחביה. אולם ארבעים שנה אנו מתייסרים בוויכוח קשה על כל אבן ואבן, ובאי-הבנה מוחלט של מניעו. מפעלנו כרוך בקשיים פנימיים וחיצוניים רבים, הגענו אף להתנתקות וחלילה עוד היד נטויה.

2. התאמצנו להציב גשרים מחברים מבחינה רוחנית בין חלקי העם, אבל השסע החברתי בין החילוניים לדתיים הולך וגדל. להפתעתנו פעמים רבות מעדיף הציבור החילוני לנצל פוליטית את הציבור החרדי, על פני נאמנות לאינטרסים הרוחניים שלו ולברית עם הציונות הדתית.

3. כאשר התפללנו "ושא נס לקבץ גלויותינו" חשבנו במושגים רומנטיים - הן ביחס ליהדות ברית המועצות והן ביחס ליהודי אתיופיה. זכינו בחסדי שמים למימוש החזון ומיליון יהודים עלו לארץ בעשור האחרון. והנה כאשר התממשו הדברים נולדו הקשיים והתגלו הבעיות: שתי העלויות הללו התרחקו מאתנו מאוד, והן מטות לכאורה את המצב הרוחני הלאומי מטה.

האם זו סיבה שנתהה על הראשונות ונסתגר בתוך עצמנו מתרפקים על חלום שלם, נקי וטוב? האם נקיא את הציבור החילוני ונדחה את מרבית העם מכלל ישראל? חלילה. מתברר שוב שאת אופיים של תהליכי הגאולה אי אפשר לדעת עד שיגיעו ויתממשו. עלינו לשמוח שזכינו ליטול חלק במפעלי אדירים אלה ולהשלים עם כך שלא עלינו המלאכה לגמור אותם בשעה או בדור אחד. תהליכים לאומיים מורכבים הינם ארוכים וצריך סבלנות רבת שנים ועמל רב עד שיבשילו פרי הילולים.

